

Materiały

AKTUALNY STAN STOSUNKÓW NIEMIECKO-ROSYJSKICH (1994 - 1995)

„Niemcy i Rosja to dziś dwa największe państwa w Europie. Dlatego uważam, że dla Europy dwa najważniejsze problemy to europeizacja Niemiec i demokratyzacja Rosji. Jeśli zostaną rozwiązane te problemy to będą załatwione również wszystkie pozostałe – łącznie z kwestiami bezpieczeństwa. Jeśli choć jeden z tych dwóch ostatnich problemów nie zostanie rozwiązany to Europę czekają ciężkie czasy i trudne przejścia (...) Kiedy mówię, że powinniśmy utrzymywać szczególnie mocne związki z Niemcami, to wcale nie chcę przez to powiedzieć, że mamy mieć gorsze stosunki z Polską, Francją itd. Ja po prostu realnie oceniam sytuację, na razie Europa jest w większym stopniu Europą ojczyzn niż europejską ojczyzną. Możliwe, że za 15-20 lat będzie inaczej, mówiłem przecież, że głównym problemem jest europeizacja Niemiec. Jesteśmy zwolennikami europeizacji Niemiec, ale trzeba dobrze rozumieć, że nadal jeszcze istnieje coś takiego jak odrębna polityka niemiecka. Chodzi więc o to, aby to była polityka korzystna dla krajów położonych na wschód od Niemiec. I tu jest nasz wspólny interes z Polską”¹.

Cytowane wyżej fragmenty wypowiedzi prof. W. Łukina wskazują jednoznacznie na miejsce, jakie wyznacza się stosunkom rosyjsko-niemieckim w ogólnym kształcie rosyjskiej polityki zagranicznej, a także jakiego charakteru nabierają one obecnie. Znany polityk rosyjski określa je mianem „szczególnych”, co ma zaakcentować eksponowane miejsce owych relacji w działaniach politycznych obu państw oraz w ogólnych ramach polityki europejskiej. Do niedawna przypisywanie stosunkom niemiecko-rosyjskim cech szczególnych i mówienie o nich w kategoriach „specjalnych” było wyłączone z języka polityki i propagandy. Jeszcze na przełomie lat 1992/1993 publicyści niemieccy wypowiadający się o tych sprawach podkreślali, że niezależnie od pomocy udzielanej przez Niemcy państwu rosyjskiemu, zbyt wielkie zaangażowanie się w problemy rosyjskie mogłoby wzbudzić podejrzenia o zbyt daleko idącą ingerencję w sprawy wewnętrzne Rosji. Dlatego też niemieckie koncepcje polityczne kładą wielki nacisk na to, aby stosunki z Rosją nie miały charakteru szczególnego².

¹ Wypowiedź prof. W. Łukina, przewodniczącego Komisji Spraw Międzynarodowych Dumy Państwowej Rosji, jednego z liderów ugrupowania *Jabloko* dla „Gazety Wyborczej” z 10-12 XI 1995.

² Por. T. S. Wróblewski, *Polityka niemiecka wobec Rosji*. „Życie i Myśl” nr 2/1993, s. 34 oraz G. Wettig, *Rußland und Deutschland in einem neuen System der europäischen Sicherheit*. „Berichte des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien” nr 7/1992, s. 13.

Dodać należy, że przed jeszcze dwoma laty politycy niemieccy, a także eksperci i publicyści z Niemiec byli niezwykle ostrożni w formułowaniu ocen, opinii, a zwłaszcza wizji dalszego rozwoju relacji rosyjsko-niemieckich. Uzasadnieniem była tu niepewność, co do charakteru i trwałości przemian dokonujących się w Rosji, losu przemian polityczno-społecznych i reform gospodarczych w tym państwie. Niemcy udzielając im pełnego poparcia, nie mogli wówczas przewidzieć jak będą one realizowane i jakie będzie ich zakończenie. Dziś, po upływie kilku lat, traktowanie stosunków wzajemnych obu państw przez polityków, badaczy i publicystów niemieckich i rosyjskich nabrało innego charakteru, uznaje się je za specjalny wycinek działań polityki zagranicznej tych państw.

Autorzy niemieccy, lecz również rosyjscy, oceniający aktualny stan relacji rosyjsko-niemieckich podkreślają zgodnie, że najbardziej istotnym elementem, decydującym o charakterze tych stosunków są przemiany dokonane i dokonujące się ciągle w Rosji, która wybrała drogę demokratycznych reform ustrojowych oraz w sferze gospodarki koncepcje wolnego rynku. Również działania rosyjskiej polityki zagranicznej cechują się dążeniem do demokratyzacji, pluralizmem postaw i idei, poszanowaniem praw człowieka. Niemcy jako partner polityczny i gospodarczy Rosji reprezentują liberalno-demokratyczne zasady kultury politycznej Zachodu, należą także do przodujących przedstawicieli i ideologów integracji europejskiej. Należy tu podkreślić, że obecne władze rosyjskie opowiadają się za włączeniem swego państwa jako pełnoprawnego członka do różnych instytucji i organizacji europejskich, w tym również do Unii Europejskiej.

Wobec umacniania się integracji państw Europy Zachodniej oraz zarysowujących się możliwości pełnego uczestnictwa państw Europy Środkowo-Wschodniej w instytucjach zjednoczonej Europy „nową wersję specjalnych stosunków między Niemcami a Rosją, a nawet wręcz tworzenie wspólnej osi obu państw można by uznać za zjawisko niepokojące”³. Zwłaszcza, że elita polityczna Rosji uznaje, iż po zjednoczeniu Niemiec państwo to, po okresie przejściowym, w polityce swej zacznie eksponować akcenty narodowe, a wówczas nic już nie stanie na przeszkodzie w rozwijaniu preferencyjnych stosunków wzajemnych między Rosją i Niemcami. W ocenach niemieckich określa się te koncepcje jako typowy przykład myślenia „dawnymi kategoriami” charakterystyczny dla rosyjskiej polityki zagranicznej. Dziś chodzi jednak o to, aby wzajemne stosunki obu państw stały się przede wszystkim „czynnikiem uzupełniającym i maksymalnie stabilizującym współpracę europejską”⁴. Narzuca to Rosji i Niemcom szczególną odpowiedzialność i rozważnie traktowanie we wzajemnych relacjach. W związku z tym nie tylko Rosją, ale i Niemcy muszą zdefiniować swą rolę i miejsce w procesach dokonujących się w Europie, a także koncepcje polityczne odnoszące się do owych procesów. Przemiany polityczno-ustrojowe w Rosji z początku lat dziewięćdziesiątych, lecz także fakt, że Niemcy po zjednoczeniu same stały się państwem przekształceń społecznych i gospodarczych stanowią płaszczyznę, na której dokonuje się zbliżenie obu państw i pojawiają się wzajemne zależności.

³ H. Timmermann, *Deutschland und Rußland: eine schwierige aber notwendige Partnerschaft*. „Internationale Politik und Gesellschaft” nr 4/1995, s. 358.

⁴ Jw.

Autorzy niemieccy piszący o tych sprawach⁵ zadają pytanie, czy zjednoczone i uwolnione od roli państwa frontowego Niemcy mają odrzucić postawę negowania swej mocarstwowości, nie wiązać się dalszymi sojuszami w skali europejskiej i w konkurencji z innymi silniejszymi państwami ponownie preferować swój własny interes narodowy? Zwracają oni uwagę, że podobne pytania, w bardziej przy tym skrajnej postaci, zadają sobie kręgi władzy w Rosji, rozważając czy Rosja ma być państwem narodowym czy raczej wielonarodowym imperium, którego celem jest rozszerzanie swych wpływów i zdominowanie krajów WNP. W państwie rosyjskim toczy się obecnie gorąca dyskusja nad kwestią, czy Rosja ma się stać organizmem zamkniętym we własnych granicach i ograniczonym do swej państwowości, czy raczej jest ona obarczona „misją specjalną” wobec swych sąsiadów i innych państw europejskich. Wreszcie czy państwo to powinno dążyć do zbliżenia z Zachodem pojmowanym jako wspólnota wartości i zasad, oczekując od niego wsparcia materialnego i technologicznego dla swych przekształceń ustrojowych i gospodarczych, czy odwrotnie – rozwijać przede wszystkim własną tożsamość i odrębność polityczną, gospodarczą i kulturalno-duchową? Ten dylemat władz rosyjskich wiąże się z podejmowaną ciągle na nowo dyskusją nad założeniami ideowymi państwa rosyjskiego. Jego władze niezależnie od formacji ustrojowej były zawsze nastawione na ekspansję zewnętrzną, sprawy wewnętrzne pozostawiając na marginesie swych działań i nie poświęcając większej uwagi unowocześnieniu kraju oraz rozwojowi gospodarczo-społecznemu. Także dziś ów dylemat nie został rozstrzygnięty – nadal ścierają się ze sobą tendencje głoszące priorytet rozwiązania problemów wewnętrznych i budowania potęgi państwa opartej na rozwoju gospodarczym, społecznym, kulturalnym z dążeniami, tak skądinąd charakterystycznymi dla epok caratu i komunizmu, opowiadającymi się przede wszystkim za umacnianiem potęgi militarnej państwa i dla których status mocarstwowy jest podstawowym elementem tożsamości państwa i świadomości politycznej obywateli.

W obu więc państwach – w Niemczech i w Rosji – budowa wzajemnych stosunków i ich charakter są ściśle uzależnione od tego, jakie tendencje ideowo-polityczne w nich zwyciężą, a także jakie siły polityczne zdobędą przewagę. Uwagi te odnoszą się przede wszystkim do Rosji, w Niemczech bowiem wewnętrzny układ polityczno-społeczny i założenia polityki zagranicznej są stabilne i nie podlegają podobnym jak w Rosji wahaniom. Aktualnie w obu państwach dominuje przeświadczenie o konieczności zbudowania między nimi ścisłego partnerstwa, mimo że wiele nadziei wiązanych z możliwościami takiego procesu z lat 1991/1992 nie spełniło się, a „tarcia polityczne” dają się obecnie zaznaczać zarówno w stosunkach bilateralnych, jak i na płaszczyźnie relacji multilateralnych.

Dla nowej Rosji Niemcy są dziś obok USA najważniejszym partnerem, jeśli chodzi o jej włączenie do struktur europejskich i euroatlantyckich. Świadczą o tym liczne deklaracje i wypowiedzi polityków rosyjskich, jak np. ministra spraw zagranicznych A. Kozyriewa, który określił partnerstwo

⁵ Por. np. B. Faulenbach, M. Stadelmaier (Hrsg.), *Diktatur und Emanzipation. Zur russischen und deutschen Entwicklung 1917-1991*. Essen 1993; H.-A. Jacobsen, J. Löser, D. Proektor, S. Slutsch (Hrsg.), *Deutsch-russische Zeitenwende. Krieg und Frieden 1941-1995*. Baden-Baden 1995.

niemiecko-rosyjskie jako „największe osiągnięcie współczesnej Europy”⁶. Niemcy są również jednym z najważniejszych partnerów Rosji w procesie modernizacji tego państwa, są wreszcie największym partnerem handlowym Rosji; w 1994 r. wartość obrotu towarowego wynosiła 23 miliardy marek⁷.

Takie usytuowanie wzajemnych stosunków odpowiada również interesom i koncepcjom polityczno-ekonomicznym Niemiec, które są szczególnie zainteresowane silną i pewną swego znaczenia, lecz także otwartą na świat i demokratycznie rządzoną Rosją. Motywacje są tu oczywiste: sukces transformacji systemowej i uzdrowienie gospodarcze państwa rosyjskiego uczynią z niego liczącego się współtwórcę stabilizacji polityczno-gospodarczej w Europie i ułatwią starania wielu państw, w tym przede wszystkim Niemiec, o rozszerzenie obszaru integracji europejskiej na wschód. Natomiast rozbita wewnętrznie i słaba gospodarczo Rosja może być poważnym zagrożeniem dla państw Europy Środkowo-Wschodniej i dla Niemiec. Wśród niebezpieczeństw płynących z niestabilnej, pełnej konfliktów sytuacji wewnętrznej w Rosji i jej słabości ekonomicznej, w licznych opiniach zagranicznych wymienia się: niekontrolowany eksport broni przez Rosję, także komponentów broni nuklearnej, masową emigrację do Europy Zachodniej, katastrofy ekologiczne oddziałujące na środowisko naturalne Europy i in. Toteż w takich ocenach wskazuje się, że spośród wszystkich państw zachodnich największe korzyści z sukcesu przemian ustrojowych i reform gospodarczo-społecznych w Rosji mogą odnieść Niemcy, lecz również ze względu na bliskość geograficzną mogą być one najbardziej zagrożone następstwami wstrząsów i zaburzeń politycznych i ekonomicznych na obszarze państwa rosyjskiego.

Władze rosyjskie uznają, iż stosunki z Rosją stanowią jeden z priorytetów niemieckiej polityki zagranicznej, a to z kolei stymuluje rosyjskie zainteresowanie ścisłymi związkami z Niemcami. Należy podkreślić, że w postawach elit politycznych Rosji, lecz również społeczeństwa rosyjskiego nie uwzględnia się możliwości odżywiania nastrojów nacjonalistycznych w Niemczech i wskrzeszenia polityki mocarstwowej czy wreszcie udziału Niemiec w międzynarodowych działaniach wymierzonych przeciw odradzeniu się neoimperialnych nurtów polityki rosyjskiej. Dla władz Rosji bardzo ważne jest występowanie Niemiec w roli aktywnego rzecznika włączenia Rosji do różnych organizacji międzynarodowych⁸. I nawzajem, państwo to jednoznacznie opowiada się za niemieckim członkostwem w Radzie Bezpieczeństwa ONZ czy innych gremiach międzynarodowych. Niemcy energicznie występują za udziałem Rosji w spotkaniach szczytu 7 najbogatszych państw świata, zakładając, że wejdzie ona na stałe w skład owego gremium. Przyczynić się to może walenie do poprawy nastrojów w Rosji traktowanej jako wielkie mocarstwo, mogące współtworzyć założenia polityki światowej oraz uczestniczyć w kontrolowaniu najważniejszych światowych instytucji gospodarczych i finansowych. Niemcy odegrały już znaczącą rolę w przygotowaniu układu partnerskiego między Rosją a Unią Europejską z czerwca 1994 r., przy czym RFN wywierała pewne naciski na przyznanie Federacji Rosyjskiej różnych koncesji, jak np. szersze otwarcie

⁶ Wypowiedź dla „Frankfurter Rundschau” z 8 I 1994.

⁷ H. Timmermann, *op. cit.*, s. 359

⁸ Por. J. Maksymiczew, *Posle wywoda wojsk. Rossija i Germanija w nowom jewropiejskom kontekstie*. „Miedzunarodnaja żizn” nr 11/1994, ss. 97-105.

rynków europejskich dla towarów rosyjskich czy stworzenie perspektyw na powstanie strefy wolnego handlu między stronami układu⁹.

Odgrywanie przez Niemcy roli rzecznika interesów Rosji wobec instytucji europejskich ma dla władz w Moskwie szczególne znaczenie wobec zasadniczej zmiany ich postawy dotyczącej współpracy z tymi instytucjami. Politycy rosyjscy zdają sobie bowiem sprawę z coraz ważniejszej funkcji Unii Europejskiej jako czynnika polityki międzynarodowej. Partnerstwo Rosji z Unią niweluje niebezpieczeństwo wyłączenia tego państwa z procesów integracyjnych w Europie. Również dla Unii Europejskiej powiązania z Federacją Rosyjską mają niemałe znaczenie wobec zawarcia przez Unię układów stowarzyszeniowych z sześcioma państwami Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej jako wstępu do pełnoprawnego wejścia do tej organizacji i przeciw którym Rosja nie zgłasza zastrzeżeń. W różnych aspektach układ o partnerstwie Rosji z Unią Europejską tworzy podstawy bliskich związków, zwłaszcza gospodarczych. Należy podkreślić, że układ ten wpływa na ożywienie wymiany handlowej Rosji z Unią – prawie 50% eksportu rosyjskiego poza obszar WNP to wywóz do państw Unii Europejskiej.

Wraz z większością państw członkowskich UE Niemcy sprzeciwiły się rosyjskim próbom uczynienia z KBWE/OBWE jednej z najważniejszych instytucji polityki bezpieczeństwa w Europie, wyrażając jednak zrozumienie dla usiłowań Moskwy, aby umocnić status KBWE i rozszerzyć jej kompetencje w rozstrzyganiu konfliktów międzynarodowych. Podstawową ideą polityki niemieckiej wobec Rosji jest uczynienie jej współodpowiedzialną za stworzenie nowego europejskiego porządku pokojowego, co miałyby odpowiadać międzynarodowemu znaczeniu tego państwa, a także uładzić jego stosunki wewnętrzne. Jedną z ważnych przesłanek takiego dążenia polityki niemieckiej jest fakt, że Rosja wyraziła zgodę na wyprowadzenie swych wojsk z Niemiec wschodnich i państw bałtyckich oraz, że akcja ta została zakończona w sierpniu 1994 r. Pełna i terminowa realizacja owych postanowień spotkała się w Niemczech i ogólnie na Zachodzie z dużym uznaniem, ponieważ władze rosyjskie musiały wówczas pokonać liczne i ostre sprzeciwy ze strony ugrupowań „narodowych patriotów” i środowiska wojskowych. Było to dla polityków i opinii publicznej Niemiec potwierdzeniem dobrej woli Rosjan i ich determinacji w dotrzymaniu podjętych zobowiązań.

*

Owe pozytywnie oceniane przez polityków i publicystów obu państw zjawiska kształtowały do niedawna korzystny klimat wokół rozwoju i zacieśniania dwustronnych stosunków niemiecko-rosyjskich. Od przełomu lat 1994/1995 miały jednak miejsce wydarzenia, które zahamowały zbliżenie i negatywnie wpływają na aktualne stosunki wzajemne. Wśród takich wydarzeń wymienia się przede wszystkim wybuch wojny w Czeczenii, który spektakularnie wskazał na hegemonistyczne dążenia nowej Rosji, a także na kontynuację polityki łamania praw człowieka przez władze rosyjskie¹⁰. Brutalna, krwawa rozprawa armii rosyjskiej z walczącym o niepodległość narodem czeczeńskim poddała poważnej próbie proces włączania Rosji do organizacji

⁹ H. Timmermann, *op. cit.*, s. 360.

¹⁰ T. S. Wróblewski, *Hegemonistyczne aspiracje nowej Rosji. (Niemieckie interpretacje polityki rosyjskiej)*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1995, ss. 92-93.

europjskich, czego aktywnym rzecznikiem były władze niemieckie. Wywarła ona także negatywny wpływ na dwustronne stosunki niemiecko-rosyjskie. „Wstrzemięźliwa”, w ocenie niektórych autorów podejmujących tę kwestię, reakcja Bonn na poczynania rosyjskie w Czeczenii niewiele zmieniła w procesie zahamowania obustronnego zbliżenia między obu państwami, a jednocześnie pociągnęła za sobą wiele innych, niekorzystnych następstw. Ambivalentna postawa władz niemieckich mogła bowiem wywołać w Moskwie wrażenie, że Rosja może bez żadnych znaczących dla siebie konsekwencji łamać niektóre ustalenia zawarte we wzajemnych umowach i dokonać np. jednostronnego wypowiedzenia postanowień w zakresie redukcji broni konwencjonalnej. Brak jednoznacznej oceny działań rosyjskich m.in. poprzez wykazanie zrozumienia dla niektórych negatywnych aspektów rozwoju sytuacji wewnętrznej w Rosji może narażać Niemcy na izolację ze strony państw wspólnoty europejskiej, które surowo potępiają i sprzeciwiają się tendencjom do naruszania układów międzynarodowych przez Federację Rosyjską. Ale nawet owa ambiwalentna i krytykowana przez Zachód postawa Niemców spotkała się z rozczarowaniem i zastrzeżeniami strony rosyjskiej, która przyjęła zdecydowanie wstrzemięźliwe stanowisko wobec procesu zbliżenia i nawiązania pełnego partnerstwa rosyjsko-niemieckiego.

Nie bez wpływu na zajęcie przez władze bońskie bardziej zdecydowanej postawy w kwestii łamania przez Rosjan wspólnie przyjętych zasad i reguł w ich polityce wewnętrznej pozostały wystąpienia rosyjskiego obrońcy praw człowieka S. Kowaliowa w Strasburgu i w Bonn zimą 1995 r. Nawoływał on państwa zachodnioeuropejskie do zastosowania podwójnej strategii wobec Rosji, a mianowicie powiązania dążeń do partnerstwa i współpracy z energiczną reakcją na wykroczenia przeciw przyjętym ustaleniom w zakresie polityki zagranicznej i wewnętrznej¹¹. Po wielu konsultacjach taka właśnie linia postępowania została przyjęta przez rząd federalny za zgodą wszystkich reprezentowanych w *Bundestagu* sił politycznych. W styczniu 1995 r. *Bundestag* przyjął jednogłośnie rezolucję, która głosiła m.in., że Niemcy pragną „pozostać partnerem i przyjacielem Rosji”, ale bliskie partnerstwo Rosji z Niemcami, Unią Europejską oraz NATO będzie tylko wtedy możliwe, kiedy utrzymane zostanie pełne zaufanie społeczeństw zachodnich wobec procesu przemian demokratycznych oraz utrwalania reform polityczno-społecznych i ekonomicznych w państwie rosyjskim¹².

Polityka niemiecka skonfrontowana została z narastającymi w Rosji zjawiskami bezwładu, konfliktów grożących użyciem przemocy. Groźba konfliktów wewnętrznych, a także potencjalny udział w konfliktach międzynarodowych (np. w wojnie na Bałkanach) jest dalszym elementem osłabiającym proces zbliżenia Rosji z innymi krajami. Ujemny wpływ na ten proces mają także hegemonistyczne zapędy Rosji do odgrywania dominującej roli wśród państw WNP. Wiążą się one z presją polityczną i ekonomiczną, a nawet groźbami interwencji militarnej, np. w obronie praw etnicznych Rosjan w państwach b. ZSRR. Szczególnie niepokojącą Niemców kwestią jest zagrożenie wkroczeniem Rosjan do państw bałtyckich, których niezależności, niepodległości i terytorialnej integralności Niemcy bronią „z przyczyn historycznych”.

¹¹ „Nowoje Wremija” nr 6/1995, ss. 22-24.

¹² Por. „Das Parlament” z 27 I 1995, s. 6.

Toteż pojawiające się ataki władz rosyjskich na państwa bałtyckie również negatywnie oddziałują na relacje między Rosją i Niemcami.

Jeśli chodzi o stronę rosyjską to w znaczącym stopniu na ochłodzenie stosunków między obu państwami wpłynęło planowane włączenie do *NATO* państw Europy Środkowo-Wschodniej. Niemcy jako najbardziej wysunięte na wschód państwo Sojuszu Atlantyckiego i ściśle realizujące jego koncepcje stanęły tu przed poważnym dylematem. Z jednej strony występują jako zdeklarowany rzecznik włączenia państw Europy Środkowej i Wschodniej do *NATO*, z drugiej zaś strony chciałyby zapobiec traktowaniu tego procesu przez Rosję jako aktu wymierzonego przeciw niej i jako formy wykluczenia jej z kształtowania nowych struktur bezpieczeństwa w Europie. Mogłoby to bowiem skłonić Rosję do zajęcia na nowo pozycji konfrontacyjnej, antagonizacyjnej wobec *NATO* i Zachodu w ogóle.

Zachowanie równowagi między tymi elementami polityki zagranicznej nastęrcza władzom niemieckim wiele trudności i problemów, chodzi tu bowiem o zrównoważenie czynników szczególnie delikatnej natury.

Rosja natomiast uznaje, że wycofując zgodnie z odpowiednimi układami swe wojska z Niemiec, państw Europy Środkowo-Wschodniej i krajów bałtyckich przyczyniła się w zdecydowany sposób do wytworzenia klimatu zaufania w Europie, a także potwierdziła pozytywny charakter przemian w państwie rosyjskim. Toteż rozszerzanie *NATO* na wschód większość rosyjskich elit politycznych traktuje jako proces odgradzania ich państwa od Europy, a dalsze redukovanie wpływów rosyjskich na przemiany dokonujące się u zachodnich sąsiadów jako formę izolowania Rosji od Europy Zachodniej. Poza obawami o swe bezpieczeństwo, określoną rolę grają tu supozycje, że Zachód rozszerzając *NATO* dąży do odseparowania Rosji od zachodnich zasad i wartości duchowych, tak odmiennych od rosyjskich.

W takiej sytuacji Niemcy, dążąc do uniknięcia zaostrzenia stosunków z Rosją zaangażowały się silnie w merytoryczne uzasadnienie i polityczne umotywowanie działań mających na celu rozszerzenie *NATO* na wschód. Ich aktywność w tym względzie koncentruje się na kwestiach następujących: poza członkostwem „Partnerstwa dla pokoju” oraz zawarciem z Rosją odrębnego układu o „dialogu i współpracy” w dziedzinie polityki bezpieczeństwa, *NATO* miałoby zaproponować Federacji Rosyjskiej zawarcie umowy o jej „uprzywilejowanym partnerstwie” w zakresie współpracy polityczno-gospodarczej jeszcze przed rozszerzeniem Sojuszu Atlantyckiego na wschód lub równocześnie z nim. Z taką koncepcją wystąpił minister spraw zagranicznych RFN K. Kinkel. W ten sposób Rosja miałaby uzyskać gwarancje, że nie mogąc wpłynąć na proces rozszerzania *NATO*, mogłaby jednak konsultować wszystkie ważne decyzje Sojuszu, jak również inne działania Zachodu w zakresie zbiorowego bezpieczeństwa. Rosji przyznano by więc rolę szczególną w strukturze bezpieczeństwa europejskiego i światowego, co oznaczałoby w istocie, że Rosja sama kształtuje zasady swego bezpieczeństwa, związane z jej odrębnymi interesami jako mocarstwa światowego i jej potęgą polityczno-militarną, ale równocześnie przez wiele układów zostałaby włączona do wspólnej, ogólnej strategii Zachodu. Miałoby temu służyć pełne wykorzystanie traktatu o partnerstwie między Rosją a Unią Europejską, który oferuje Federacji Rosyjskiej utworzenie wspólnej strefy wolnego handlu i przewiduje nawiązanie bliskich kontaktów politycznych. Niezależnie od tego przewiduje się umocnienie OBWE jako instrumentu

zbiorowego zapobiegania konfliktom i zabezpieczenia pokoju na traktatowym obszarze euroazjatyckim oraz stworzenie płaszczyzny współdziałania z Sojuszem Atlantyckim. Wszystkie te posunięcia mają na celu przekonanie Rosji, że rozszerzenie NATO na wschód ma sprzyjać stabilizacji w Europie i nie jest uzasadnione obawą przed jakimkolwiek zagrożeniem Europy ze wschodu.

*

Szczególne znaczenie współpracy europejskiej dla rozwoju dwustronnych stosunków rosyjsko-niemieckich wypływa z faktu, że charakter tych relacji zależy przede wszystkim od współdziałania obu państw z organizacjami międzynarodowymi i instytucjami tworzącymi ogólny kształt bezpieczeństwa europejskiego. Dobre stosunki między Rosją a Niemcami mogą stanowić znaczące bodźce dla bliskiego partnerstwa i współpracy w Europie, jednocześnie jednak nie powinny przesłaniać wagi relacji Rosji z organizacjami międzynarodowymi, jak Unia Europejska czy Sojusz Atlantycki, z którymi to organizacjami i instytucjami Niemcy są szczególnie silnie związane politycznie i ideowo. Fakt ten, zdaniem polityków i publicystów niemieckich, nie jest należycie uwzględniany w koncepcjach polityków rosyjskich odnośnie do partnerstwa Niemiec i Rosji. Po pełnym oczekiwaniu i nadziei na szybki i wszechstronny rozwój okresie współpracy, po zawarciu układu radziecko-niemieckiego w listopadzie 1990 r. i wspólnej deklaracji B. Jelcyna i H. Kohla z listopada 1991 r. stosunki rosyjsko-niemieckie w następnych latach uległy stagnacji¹³. Dopiero dwie kolejne wizyty B. Jelcyna w Niemczech, a zwłaszcza ta z sierpnia 1994 r. z okazji wyprowadzenia z Niemiec ostatniego kontyngentu wojsk rosyjskich, „dały pozytywne impulsy” dla dalszego rozwoju owych relacji. Równocześnie jednak politycy rosyjscy wyrażali opinię, że po wycofaniu wojsk zainteresowanie Niemiec ich państwem spadnie i że zostanie ono jeszcze bardziej zepchnięte na margines Europy¹⁴. Obawy takie wskazują na utrzymującą się i nadal bardzo silną tendencję Rosjan do myślenia kategoriami czysto militarnymi, bez uwzględniania tak ważnych obecnie czynników, jak współpraca gospodarcza czy więzi duchowe między społeczeństwami obu państw. W Rosji panuje przekonanie, że wchodząca do służby państwowej nowa generacja polityków niemieckich, ściśle związana z organizacjami międzynarodowymi będzie bardziej zorientowana na partnerów euroatlantyckich niż na stosunki z nową Rosją. Czołowi politycy RFN zdecydowanie odrzucają jednak takie supozycje i jak powiedział prezydent R. Herzog „Będziemy w przyszłości jeszcze ściślej związani, w Europie bez murów, bez ideologicznych okopów, bez wrogości politycznej” (oświadczenie w związku z wyprowadzeniem wojsk rosyjskich z Niemiec)¹⁵.

¹³ Por. m.in. F. Oldenburg, *Das vereinigte Deutschland und das neue Rußland*. „Deutschland Archiv” nr 11/1993 czy K. Wiatkin, *Rossija i Giermanija: potencjał sotrudnicestwa*. „Mirowaja ekonomika i mieżdunarodnyje otnoszenija” nr 4/1994, ss. 103-108.

¹⁴ Por. J. Baumgart, *Die Verabschiedung der russischen Streitkräfte aus Deutschland im Spiegel der russischen Medien*. „Aktuelle Analysen des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien” nr 63/1994.

¹⁵ „Europa Archiv” nr 19/1994, S.D. 561.

W rozwoju bliższych stosunków między Rosją i Niemcami i w ich obustronnej współpracy występuje jeszcze wiele innych kwestii, które stale utrudniają proces zacieśniania partnerstwa obu państw. Autorzy niemieccy wskazują przede wszystkim na zbyt małe zaangażowanie władz rosyjskich w zapowiadane od lat ustalenie statusu prawnopństwowego mniejszości niemieckiej w Rosji. Problem ten stanowi dla Niemców bardzo ważny element bilateralnych stosunków, stąd też należy mu poświęcić nieco uwagi w naszych rozważaniach.

Jeśli chodzi o ogólną liczbę ludności niemieckiej zamieszkującej na obszarach byłego Związku Radzieckiego to Federacja Rosyjska zajmuje dopiero drugie miejsce pod względem liczby mieszkańców pochodzenia niemieckiego; jest to ok. 840 tys. osób. Najwięcej Niemców etnicznych zamieszkuje Kazachstan – ok. 960 tys., w Kirgizji mieszka ich ok. 100 tys., w Uzbekistanie ok. 40 tys., na Ukrainie 38 tys., w Tadżykistanie ok. 33 tys., mniejsze grupy ludności niemieckiej zamieszkują Białoruś, Mołdawię, Gruzję, Litwę, Łotwę, Estonię, Turkmenistan, Armenię i Azerbejdżan. Ogółem w państwach powstałych po rozpadzie ZSRR mieszka ponad 2 mln Niemców¹⁶. Fala przesiedleńców pochodzenia niemieckiego z tych obszarów do Niemiec powiększa się od 1987 r. i wszystko wskazuje na to, że będzie się ona stale nasilać. Mimo wielu oficjalnych deklaracji rosyjskich, nie wiadomo, czy odtworzona zostanie autonomiczna republika Niemców w Rosji (nad Wołgą). Sytuacja ekonomiczna i społeczna ludności niemieckiej w Rosji i innych państwach postsowieckich pogarsza się m.in. na tle konfliktów narodowościowych. W Kazachstanie i w innych państwach środkowoazjatyckich, gdzie mieszka jeszcze wielu Niemców (przesiedlonych tam nad Wołgi przez władze stalinowskie w okresie II wojny światowej) konflikty między ludnością miejscową i napływową są zjawiskiem codziennym. Wszystko to powoduje, że wielu przedstawicieli niemieckiej mniejszości narodowej w Rosji i innych państwach b. ZSRR decyduje się na wyjazd do Niemiec. Ponieważ jednak napływ tych ludzi stwarza w Niemczech poważne problemy, władze RFN przywiązują wielką wagę do rozwiązania kwestii Niemców w Rosji i innych krajach postsowieckich, a przede wszystkim do zatrzymania ich migracji do Niemiec. Ogólnie rzecz biorąc, chodzi tu o zapobieżenie pogarszaniu się ich sytuacji życiowej, o niezbędne do tego ustabilizowanie stosunków wewnętrznych, o kontynuację reform i przemian ustrojowych. Niezależnie od tego, władze niemieckie dążą do przywrócenia mniejszości niemieckiej pełni praw mniejszościowych, praw do pełnego rozwoju narodowego, społecznego i ekonomicznego. Jedną z dróg rozwiązania tych kwestii miałyby być restytucja autonomicznej republiki Niemców nad Wołgą, na tradycyjnych obszarach osadnictwa niemieckiego w Rosji. Pojawiły się także inne koncepcje, Ukraina np. oficjalnie zadeklarowała chęć przyjęcia grup mniejszości niemieckiej z innych państw b. ZSRR; podnosi się również ideę utworzenia w Okręgu Kaliningradzkim obszaru zasiedlonego przez Niemców z różnych państw postsowieckich. Najbardziej realnym i popartym układem między Rosją a Niemcami jest projekt odtworzenia autonomicznych okręgów niemieckich nad Wołgą. Minister spraw zagranicznych Rosji A. Kozyriew w czasie swej wizyty w Bonn w styczniu 1992 r. zadeklarował, że jego państwo wypełni w całym wymiarze zapowiedź odtworzenia autonomii ludności niemieckiej w Rosji. W związku

¹⁶ B. Deitz, *Ander als die anderen. Zur Situation der Deutschen in der Sowjetunion und der deutschen Aussiedler in der Bundesrepublik*. „Osteuropa” z. 2/1992, ss. 150-151.

z tym władze niemieckie wystąpiły wówczas z oficjalną deklaracją odbudowy okręgów niemieckich w Rosji, a także pomocy dla tych procesów. Następstwem tych działań było parafowanie w kwietniu 1992 r. w Bonn przez pełnomocników rządów Niemiec i Rosji protokołu o współpracy nad stopniowym odtworzeniem statusu państwowego Niemców w Rosji. Jednak mimo licznych deklaracji strony rosyjskiej, zapowiadających rychłe i radykalne rozwiązanie tych spraw, nie dokonano tu spektakularnych postępów, a politycy i komentatorzy niemieccy krytykują brak zaangażowania i determinacji władz Rosji w rozstrzygnięciu problemów mniejszości niemieckiej w tym państwie.

Jako kolejną nie załatwioną kwestię, obciążającą konto relacji rosyjsko-niemieckich wskazuje się w Niemczech niezrealizowanie zapowiedzianego umową zwrotu niemieckich dóbr kulturalnych, które zostały wywiezione do ZSRR w trakcie działań wojennych jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej, a także po wojnie^{16a}.

Niekorzystnie odbija się również na stosunkach między Rosją a Niemcami nielegalny handel materiałami nuklearnymi prowadzony przez Rosjan w Niemczech czy wreszcie rosyjska blokada niemieckich starań o utworzenie w Kaliningradzie konsulatu generalnego RFN, którego powołanie ustalono w grudniu 1993 r. na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych obu państw.

W sferze gospodarki bilans stosunków rosyjsko-niemieckich w ostatnich latach nie jest jednoznaczny. Jak już była o tym mowa, Niemcy są największym partnerem handlowym Rosji: ok. 13,5% rosyjskiego eksportu wywożone jest do Niemiec, a 24,4% importu Rosji pochodzi z Niemiec. Mimo pewnych trudności, na gospodarcze relacje między Rosją a Niemcami pozytywnie oddziałuje niemiecki program doradztwa technicznego, który realizowany jest w okręgu moskiewskim, petersburskim, tjumeńskim i władymirskim. Natomiast niemieckie inwestycje bezpośrednie w Rosji, które miałyby zdecydowanie większe znaczenie dla unowocześnienia i umiędzynarodowienia jej gospodarki niż oficjalne kredyty rządowe, są nadal zbyt ograniczone. Specjaliści niemieccy szukają przyczyn w warunkach stwarzanych przez władze rosyjskie, które nie kształtują korzystnego klimatu dla owej dziedziny wymiany gospodarczej między obu państwami. Spowodowało to zawieszenie w próżni wielu niemieckich projektów inwestycyjnych, zwłaszcza w dziedzinie produkcji surowców i wytwarzania energii.

Jednocześnie jednak, i fakt ten może się wydawać zaskakujący, wartość inwestycji bezpośrednich przedsiębiorstw rosyjskich w Niemczech, zwłaszcza w Niemczech wschodnich przewyższa inwestycje niemieckie w Rosji. I tak np. firma „Rosneft” weszła do Zakładów Leuna z udziałem 23%, „Gazprom” przejął 35% udziału Zakładów Buna, grupa „Sokolniki” zakupiła fabrykę papieru w Pirnie wnosząc wkład inwestycyjny w wysokości 300 mln marek, rosyjskie przedsiębiorstwo zakupiło niemiecką firmę „Addidol Mineralöl” itd. W ten sposób kapitał rosyjski oficjalnie wchodzi na rynek niemiecki umacniając również swą pozycję na Zachodzie¹⁷. W związku z tym, a także w celu uniknięcia utrudnień prawnych i biurokratycznych na rynku rosyjskim, nie-

^{16a} Por. F. Golczewski, *Ein erster Schritt zur Restitution im Krieg geraubter Kulturgüter*. „Osteuropa” z. 11/1995, ss. 1069-1070 oraz H. König, *Kultur im nachkommunistischen Europa-Wandel und Wiederkehr*. „Osteuropa” z. 3/1996, s. 288.

¹⁷ Por. H. H. Höhmann, Ch. Meier, *Deutsch-russische Wirtschaftsbeziehungen: Stand, Probleme, Perspektiven*. Teil II. *Bereiche, Tendenzen, Szenarien*. „Berichte des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien” nr 56/1994.

mieckie firmy zainteresowane wymianą gospodarczą z Rosją utworzyły w Moskwie Związek Gospodarki Niemieckiej (*Verband deutscher Wirtschaft*), która to organizacja ma służyć pomocą w rozwiązywaniu kwestii prawnych, podatkowych i ogólnogospodarczych, w nawiązaniu kontaktów z potencjalnymi partnerami gospodarczymi i kompetentnymi urzędami w Rosji, a także dostarczać informacji dotyczących rynku rosyjskiego.

Komentatorzy niemieccy podkreślają, że niezwykle ważne w procesie tworzenia partnerstwa między Rosją a Niemcami jest odbudowanie zniszczonych przez hitleryzm i komunizm kontaktów i związków między społeczeństwami obu państw oraz współpracy między organizacjami i instytucjami politycznymi, społecznymi i kulturalnymi. Zwiastunami takich działań są różne formy partnerstwa miast niemieckich i rosyjskich, liczne inicjatywy z zakresu współpracy kulturalnej, koncepcja utworzenia wspólnej niemiecko-rosyjskiej komisji historycznej czy programy wymiany młodzieżowej. Zwłaszcza do tej ostatniej formy współpracy przywiązuje się w Niemczech dużą wagę, gdyż to ona w przyszłości tworzyć będzie klimat zbliżenia i współpracy, a także wpływać na kształtowanie się otwartego na świat demokratycznego społeczeństwa rosyjskiego.

*

Po zjednoczeniu Niemiec stosunki rosyjsko-niemieckie nacechowane były optymizmem i licznymi oczekiwaniami. W Niemczech spodziewano się, że Rosja po przemianach ustrojowych zacznie się szybko rozwijać zarówno pod względem politycznym, jak i gospodarczym. W Rosji natomiast oczekiwano, że Niemcy po pokonaniu trudności związanych ze zjednoczeniem państwa udzielą daleko idącej pomocy w przebudowie rosyjskiego ustroju społeczno-ekonomicznego. Tak więc ówczesne wyobrażenia obu stron o przyszłych relacjach obracały się wokół wizji „swoistej symbiozy” rosyjsko-niemieckiej. Takie wyobrażenia były, jak się okazało, nie tylko nierealistyczne, ale i niefortunne, bowiem, według różnych opinii, obie strony musiały nieuchronnie doznawać rozczarowań związanych ze zmieniającą się ciągle, przede wszystkim w Rosji, sytuacją. Osłabiło to dynamikę procesu wzajemnego zbliżenia i nawiązywania ścisłego partnerstwa. Jak podkreślają komentatorzy niemieccy, nowa Rosja jeszcze długo nie zaakceptuje nowych wartości ideowych i odmiennej tożsamości narodowej i państwowej, gdyż występują tu obok siebie odmienne, a nawet przeciwstawne sobie treści ideowe i duchowe¹⁸. Klimat polityczny w Rosji kształtują obecnie stare i nowe tendencje polityczno-społeczne, elementy wolności i autorytaryzmu, koncepcje gospodarki rynkowej i idee państwowego kierowania gospodarką, dążenia do centralizmu i do autonomii regionalnej, tradycyjna ideologia wielkiego mocarstwa i elementy pragmatycznej polityki partnerstwa i współpracy otwartej na świat. Narzuca się stąd wnioszek o konieczności zachowania ostrożności i wyważonych ocen sytuacji w Rosji oraz jej oddziaływań na relacje z innymi państwami. Publicyści niemieccy podkreślają znaczenie rozwijania stałych kontaktów z reprezentantami odpowiedzialnych sił reformatorskich w Rosji, one to bowiem stanowią alternatywę dla niepokojących przejawów kostnienia rosyjskiej doktryny politycznej i jej zwrotu ku starym ideom i programom.

¹⁸ Por. m.in. H. Vogel i inni, *Rußland und Deutschland sollten sich nicht überfordern*. „Frankfurter Rundschau” z 6 III 1995.

Rosjanie z kolei przeceniają i przeceniają nadal zakres materialnego wsparcia, jakiego miałyby udzielić Niemcy procesowi reform i przekształceń ustrojowych w Rosji. Zbyt wysokie koszty integracji Niemiec zachodnich i wschodnich, konieczność przeprowadzenia reform struktury gospodarczej wymuszonych rosnącym naciskiem konkurencji na rynkach światowych ograniczają możliwości finansowe Niemiec, a więc i zasięg pomocy dla Rosji. Władze Federacji Rosyjskiej muszą również uwzględnić fakt, że Niemcy nie będą popierać ich działań sprzecznych z zasadami demokracji i prawami człowieka, jak np. w Czeczenii. Takie poczynania mogą negatywnie wpływać na zawarcie układu partnerskiego z Unią Europejską. Będą one również wyraźną przeszkodą w rozwoju stosunków niemiecko-rosyjskich i w tym względzie Niemcy zajmują pryncypialne stanowisko¹⁹.

Reakcja władz rosyjskich na postawę Zachodu wobec konfliktu czeczeńskiego wskazuje, że stanowisko to nie jest im obojętne. Rząd rosyjski jest bowiem zainteresowany współpracą z Zachodem nie tylko ze względów ekonomicznych, a działania prowadzące do samoizolacji odcinają jednoznacznie Rosję od Europy Zachodniej i od wszelkich związanych z tym korzyści politycznych i gospodarczych. Państwo to może co prawda domagać się specjalnych praw należnych osłabionemu politycznie, ekonomicznie i militarnie mocarstwu, lecz nie zmieni to jego sytuacji, która sprzyjać będzie izolowaniu się od Europy.

*

W badaniach prowadzonych na Zachodzie, a poświęconych problematyce Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej, jako jeden z najważniejszych postulatów metodologicznych wysuwa się potrzebę zastosowania analizy i interpretacji alternatywnej w studiach nad zagadnieniami współczesnymi, a także uwzględniania różnych wariantów rozwoju sytuacji w państwach tego regionu i wskazywania wszelkich możliwych dróg tego rozwoju w przyszłości. Chodzi bowiem o uniknięcie błędnych ocen i opinii. Ów postulat wariantowego interpretowania zagadnień przyszłości stosuje się również do studiów nad Rosją, jej polityką wewnętrzną i zagraniczną, jej międzynarodowymi stosunkami, w tym również relacjami z RFN. W swych analizach poświęconych tym kwestiom naukowcy i publicyści niemieccy wskazują, że Rosja stoi ciągle przed wyborem koncepcji swego rozwoju – czy ma to być budowa silnego państwa na zasadzie głębokich reform polityczno-społecznych i ekonomicznych, czy kontynuowanie polityki tworzenia potęgi militarnej, mogącej zagrozić całemu światu z zaniechaniem przemian wewnętrznych. Rosyjskie elity polityczne hołdują obu tym kierunkom myślenia i są głęboko podzielone, jeśli chodzi o przyszłość swego państwa i główne kierunki jego rozwoju. Podobne rozbieżności postaw, idei i intencji wpływa oczywiście również na relacje międzynarodowe Rosji, a więc i na jej stosunki z Niemcami i fakt ten przede wszystkim przykuwa uwagę niemieckich polityków i politologów analizujących możliwe warianty rozwoju relacji rosyjsko-niemieckich. Wskazują oni trzy możliwe drogi owego rozwoju:²⁰

¹⁹ H. Timmermann, *op. cit.*, s. 366.

²⁰ *Jw.*, ss. 366-367.

Wariant pozytywny zakłada, że w Rosji dokonywać się będzie głęboka transformacja systemowa i zrealizowane będą właściwe reformy polityczno-społeczne oraz gospodarcze. Jednocześnie dokona się tu zasadnicza reorientacja postaw i mentalności społeczeństwa rosyjskiego, a także powstaną stabilne partie polityczne, które tworzyć będą klimat wokół działań zagranicznych państwa. Rosjanie skoncentrują swe siły na gospodarczo-społecznym rozwoju kraju, rezygnując z umacniania potęgi militarnej i odgrywania roli hegemonu w strukturze WNP. Jako stabilne i budzące szacunek swą siłą wewnętrzną państwo, Rosja będzie reprezentować swe „specyficzne interesy narodowe”, czynić to będzie jednak w partnerskiej współpracy z Zachodem. Taki wariant rozwoju sytuacji wydawał się być realny w Rosji w latach 1991/1992 i mógł być przesłanką dla rozwijania w pełni partnerskich stosunków Rosji i Niemiec. W opinii wielu znawców jest on jednak obecnie nierealny, ponieważ w Rosji ukształtowały się warunki sprzyjające przede wszystkim tendencjom hegemonistycznym, dążącym do odtworzenia mocarstwa rosyjskiego ze wszystkimi atrybutami neoimperialnej potęgi. Wpływa to oczywiście ujemnie na kształtowanie się otwartych na świat postaw politycznych i na korzystny dla wszystkich stron rozwój stosunków z innymi państwami.

Wariant negatywny łączy się z zacoowaniem gospodarczo-społecznym Rosji, załamaniem się infrastruktury wewnętrznej, katastrofami ekologicznymi, rozszerzaniem się zorganizowanej przestępczości. Z udziałem wojska dochodzi tu do ukształtowania się autorytarno-nacjonalistycznego reżimu, którego program polityczny wyznaczają: powrót do gospodarki kierowanej przez państwo, dominacja polityki o charakterze neoimperialnym wobec WNP, państw bałtyckich i krajów Europy Środkowo-Wschodniej, stosowanie polityki protekcjonistycznej i mocarstwowej wobec tzw. dalekiej zagranicy. Ten wariant rozwoju sytuacji w Rosji, który niewątpliwie ograniczyłby budowę otwartych stosunków z zagranicą, zmusiłby państwa zachodnie, w tym także Niemcy, do zaniechania starań o partnerstwo z Rosją, a także byłby inspiracją dla ożywienia tendencji do izolacji tego państwa. Zdaniem różnych autorów jest on jednak mało prawdopodobny, niemniej nie można go całkowicie wykluczyć.

Najbardziej realny wydaje się wariant „pośredni”, który polega na realizacji w Rosji spowolnionego procesu transformacji ustrojowej, bez wyłonienia jednolitego profilu polityki wewnętrznej i zagranicznej i w połączeniu z biernością polityczno-społeczną ludności. W takiej sytuacji zamiast słabych, niestabilnych partii politycznych, w Rosji kształtować się będą rozległe grupy interesów, które będą poszukiwać możliwości wpływu na władze państwowe w rozmaity sposób. Taka formuła państwa cechować się będzie: utrzymaniem silnego sektora państwowego, wrogiemu prywatyzacji i reformom ekonomicznym, interwencjonizmem państwowym, wymierzonym przeciw formowaniu się sił rynkowych oraz protekcjonizmem przeciwnym gospodarczemu otwarciu się Rosji na świat. W dziedzinie stosunków zagranicznych państwo to nie będzie dążyć do odtworzenia b. Związku Radzieckiego, ale stosować będzie ograniczony, „dozowany” nacisk na odzyskanie politycznych, gospodarczych i militarnych wpływów w krajach WNP. Rosja będzie też oczekiwać, że jako mocarstwo o odrębnych interesach i należnych mu prawach specjalnych, będzie uczestniczył w tworzeniu nowego porządku europejskiego. Jeśli chodzi

o zastosowanie w polityce takich wartości jak demokracja, pluralizm czy prawa człowieka, Rosja będzie oscylować między dwiema tendencjami: z jednej strony chęcią związania się z Europą, z jej instytucjami i organizacjami, z drugiej zaś strony, jako mocarstwo nuklearne dążeniem do ukształtowania własnej, transkontynentalnej strefy wpływów.

Takie uwarunkowania będą miały określony wpływ na rozwój stosunków niemiecko-rosyjskich. Zarówno na płaszczyźnie dwustronnej, jak i międzynarodowej relacje te będą stale zakłócone poprzez rozmaite tendencje i wydarzenia polityczne. Niemniej Rosja i Niemcy mają tak wiele wspólnych interesów, że oba państwa podejmować będą ciągle różne inicjatywy, które służyć będą zbliżeniu i nawiązaniu ścisłej współpracy. Niemcy, wśród państw Europy Zachodniej, są szczególnie zainteresowane związkami z Rosją i uniknięciem jej izolacji. Jak to podkreślają komentatorzy niemieccy, od rosyjskich czynników odpowiedzialnych za te kwestie zależy więc, czy poprowadzą one swe państwo ku groźnej dla niego izolacji, czy przeciwnie, przekształcą je w konstruktywnego, odpowiedzialnego partnera Wspólnoty Europejskiej.

Wiele faktów politycznych wskazuje na to, że Niemcy i Rosja usilnie dążą do nawiązania bliskich, wszechstronnych relacji między sobą oraz ścisłego partnerstwa politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Ten kierunek działań zostanie utrzymany, mimo pojawiających się od czasu do czasu zaburzeń i zawirowań, a związki niemiecko-rosyjskie rozwijać się będą nadal w zgodzie z obustronnym interesem. Już dziś, w różnych deklaracjach obu stron owe stosunki opatruje się określeniem „specjalne” lub „szczególne”, czego do niedawna unikano, by nie budzić skojarzeń historycznych, ciężących od dawna nad losem państw ościennych. Dziś kraje te muszą uwzględniać w swej polityce zagranicznej fakt nawiązywania od nowa i rozwijania coraz bliższych, „specjalnych” stosunków między Rosją i Niemcami.

Jeśli chodzi o Polskę i płynące dla niej z partnerstwa niemiecko-rosyjskiego możliwe zagrożenie, to uznać można, że oświadczenia władz obu państw mogą być formą gwarancji, że nasze interesy nie będą naruszone przez stały rozwój stosunków między Rosją i Niemcami. Powoływanie się Niemców na europejski kontekst ich polityki i na konieczność uzgadniania głównych jej wątków z działaniami europejskich sojuszników może być zapewnieniem, że nie wystąpią tu jakieś istotne zagrożenia dla Polski. Niemniej stosunki między dwoma najpotężniejszymi i najbardziej liczącymi się partnerami w dzisiejszej Europie muszą być z natury rzeczą obiektem naszej szczególnej uwagi i analizy. Skrępowane obecnie różnymi czynnikami politycznymi, społecznymi i ekonomicznymi mocarstwa, po uzyskaniu stabilizacji wewnętrznej, mogą spojrzeć inaczej na swe wzajemne stosunki i inaczej potraktować interesy państw trzecich, wśród nich także Polski. Możliwe osłabienie dążeń integracyjnych w Europie, pogłębiające się, również w Niemczech, trudności społeczno-gospodarcze mogą umocnić współpracę niemiecko-rosyjską, bowiem dla obu państw będzie to sposób na zapobieżenie kryzysom wewnętrznym. Rosja dla Niemiec stanowi i stanowić będzie praktycznie niewyczerpane źródło surowców i energii, z kolei Niemcy dla Rosji będą przekaznikiem najnowszych zdobyczy technologicznych i organizacyjnych. Podobny układ stosunków rosyjsko-niemieckich może przynieść ze sobą groźbę ignorowania interesów innych państw. W takiej sytuacji, Polska nie powinna pozwolić na wyłączenie

jej z gry politycznej między Rosją a Niemcami. Doświadczenia historyczne, związane z wymierzonym przeciw naszemu państwu współdziałaniem niemiecko-rosyjskim, muszą być stale uwzględniane w polskich koncepcjach politycznych. Działania Polski w sferze polityki zagranicznej powinny polegać na pełnieniu roli pomostu między Rosją i Niemcami, pomostu, który z jednej strony ułatwiałby współpracę tych państw, z drugiej zaś zmuszał je do uwzględnienia interesów polskich w każdym układzie stosunków europejskich.

TADEUSZ SEWERYN WRÓBLEWSKI

WSPÓLNA WALUTA EUROPEJSKA

Problemy gospodarcze, polityczne, a szczególnie walutowe odgrywały i odgrywają specyficzną rolę w procesach integracji regionalnej i globalnej. Na szczególną uwagę zasługuje proces europejskiej integracji gospodarczej, który w dobie obecnej wkroczył w fazę decydującą, gdyż jego problematyka rozwojowa uzależniona została od parametrów finansowych i walutowych. Porozumienie osiągnięte przez szefów rządów i państw 10 grudnia 1991 r. w Maastricht w sprawie powołania unii gospodarczej i walutowej większość ekonomistów uważa za moment przełomowy w historii integracji europejskiej. Szczegółowy harmonogram realizacji układu z Maastricht, mówiący o terminie i warunkach wprowadzenia unii monetarnej przedstawiono na specjalnym, spotkaniu Unii Europejskiej w Madrycie dopiero w grudniu 1995 r. Konkretny plan wprowadzenia jednej, wspólnej waluty europejskiej Komisja Europejska ogłosiła 31 maja 1995 r. z zastrzeżeniem możliwości przesunięć w realizacji wyznaczonych terminów, a nawet możliwych zmian w jej nazewnictwie. Ważnym wydarzeniem wpływającym na proces wprowadzenia unii walutowej było również spotkanie na szczycie w Cannes, na którym przesunięto termin jej realizacji z 1997 na 1999 r. Definitywne wyjaśnienie terminarzu, formy i ostatecznych decyzji europejskiej wspólnej waluty zapowiedziano na specjalne posiedzenie najważniejszego organu Unii Europejskiej w 1996 r.

Bardzo rozległa problematyka unii gospodarczej, jak i walutowej skłoniła autora do ograniczenia swych rozważań wyłącznie do aspektów finansowych.

Realizacja ambitnych zamierzeń rozwojowych UE utrudniana była przez wiele czynników wewnętrznych, wynikających z problemów cykliczności i organizacji samego ugrupowania oraz poważną grupę problemów zewnętrznych, które wynikały z terminów i warunków przyjmowania nowych krajów. Czynnikiem wpływającym na intensyfikację integracji UE był również dynamiczny rozwój współpracy regionalnej w Ameryce Północnej i w nowych regionach świata. Uważa się nawet, że aktualnie regionalizm zdominował proces globalizmu na całym świecie¹. Chociaż proces rozszerzania UE był poważną barierą jej wewnętrznej przebudowy, którą określano jako „pogłębienie” w kierunku unii gospodarczej i walutowej, nie można było go ignorować. Nowe wydarzenia w Europie, tj. zjednoczenie Niemiec, wojna na Bałkanach,

¹ Zob. szerzej: A. Jaime de Mello, *New Dimensions in Regional Integration*. Cambridge 1993, s. 38.